

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ЗАПОВІДНА СПРАВА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС З ДИСЦИПЛІНИ

Харків – 2022

УДК 502.172(07)

З-33

Рецензенти:

Коваль І. М. – доцент кафедри екологічного моніторингу та заповідної справи Навчально-наукового інституту екології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат сільсько-господарських наук, старший науковий співробітник;

Шумілова А. В. – начальник науково-дослідного відділу Національного природного парку «Слобожанський», кандидат географічних наук.

*Затверджено до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 18.05.2022 року)*

Заповідна справа : навчально-методичний комплекс з дисципліни / уклад.
3-33 Н. В. Максименко. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. – 40 с.

Навчальна дисципліна «Заповідна справа» належить до нормативних дисциплін підготовки еколога, що зумовлює необхідність засвоєння студентами базових знань у галузі природно-заповідної справи, які забезпечать успішну подальшу роботу за обраною спеціальністю.

Курс «Заповідна справа» знайомить з теоретичними основами природно-заповідної справи, основними етапами розвитку природно-заповідної справи в Україні, мотивацією створення об'єктів природно-заповідного фонду, їх структурою, проблемами і перспективами функціонування, а також особливостями природи у природних і біосферних заповідниках, національних природних парках України і світу.

Навчальне видання призначене для організації роботи студентів у закладах вищої освіти за спеціальністю 101 «Екологія» першого (бакалаврського) освітнього рівня.

УДК 502.172(07)

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2022

© Максименко Н. В., уклад., 2022

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	
«ЗАПОВІДНА СПРАВА».....	5
1.1 Опис навчальної дисципліни.....	5
1.2 Тематичний план навчальної дисципліни	7
1.3 Структура навчальної дисципліни.....	10
1.4 Методи контролю та система оцінювання.....	12
1.5 Рекомендована література	13
2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ	
СКЛАДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	16
2.1 Методичні рекомендації до вивчення Розділу 1	16
2.2 Методичні рекомендації до вивчення Розділу 2	17
2.3 Перелік питань для самоперевірки	18
3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ	
ПРАКТИЧНИХ РОБІТ.....	24
4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ	
САМОСТІЙНИХ РОБІТ.....	29
5. ПРИКЛАДИ ЗАВДАНЬ СЕМЕСТРОВИХ ЕКЗАМЕНІВ	
(ПИСЬМОВИХ ЗАЛІКОВИХ РОБІТ)	35
ДОДАТКИ.....	38

ВСТУП

Навчально-методичний комплекс дисципліни – це сукупність нормативних та інших навчально-методичних матеріалів в паперовій та/або електронній формах, необхідних і достатніх для ефективного виконання здобувачами вищої освіти робочої програми навчальної дисципліни, передбаченої освітньою програмою підготовки здобувачів вищої освіти відповідного рівня вищої освіти.

Згідно з «Положенням про організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна», затвердженим рішенням Вченої ради Харківського національного університету від 28 грудня 2020 року, протокол № 19, навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни містить:

- робочу програму навчальної дисципліни;
- методичні рекомендації для виконання курсових, лабораторних, практичних, самостійних робіт тощо;
- приклади завдань семестрових екзаменів (письмових залікових робіт).

Керуючись вказаною нормою, це навчальне видання розроблене для організації роботи студентів, що навчаються на першому (бакалаврському) освітньому рівні у закладах вищої освіти за спеціальністю 101 «Екологія».

1. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАПОВІДНА СПРАВА»

Робоча програма навчальної дисципліни – документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньої програми, її зміст, послідовність та організаційні форми вивчення дисципліни, очікувані результати навчання та систему їх оцінювання.

Щорічно робоча програма навчальної дисципліни переглядається, узгоджується з Гарантом освітньої програми і перезатверджується на рівні випускової кафедри, науково-методичної комісії ННІ екології та проректора університету. Приклади документів, що свідчать про рекомендацію робочої програми до використання у поточному навчальному році, наведено у Додатку 1. Нижче надаємо її конкретний зміст.

1.1 Опис навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни «Заповідна справа» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра «Екологія» спеціальності (напряму) 101 «Екологія».

Мета викладання навчальної дисципліни – теоретична і методична підготовка студентів у галузі природно-заповідної справи, які зможуть за необхідності працювати в установах природно-заповідного фонду України – природних і біосферних заповідниках та національних природних парках, застосування ними знань для проведення наукових досліджень, організації ведення екологічно збалансованого господарювання і користування природними ресурсами у межах територій, що увійдуть до складу екологічної мережі України та ефективного екологічного контролю за станом природно-заповідних об'єктів.

Основні завдання вивчення дисципліни

- ознайомитись з теоретичними основами природно-заповідної справи та міждисциплінарним об'єктом, предметом і завданнями її вивчення, місцем у структурі охорони природи;
- вивчити основні етапи розвитку природно-заповідної справи в Україні, мотиви створення і функції природоохоронних територій;
- вивчити структуру природно-заповідного фонду України, його динаміку у XX–XXI століттях, особливості природно-географічного й адміністративно-територіального розподілу у межах держави;
- ознайомитись з особливостями природи, головними об'єктами охорони та проблемами і перспективами функціонування природних і біосферних заповідників, національних природних парків України;

- отримати знання про статус і завдання, структуру території та вимоги охоронного режиму територій і об'єктів природно-заповідного фонду України та організаційно-правовими засадами їх функціонування;
- засвоїти історію розвитку наукових досліджень у заповідниках України, зміст і методи наукових досліджень за «Програмою Літопису природи для заповідників і національних природних парків», структуру і напрями географічних досліджень на природно-заповідних територіях;
- здобути знання про біологічні і географічні аспекти оптимізації територій заповідних об'єктів та їх мережі, структуру і складові елементи екологічної мережі України та організаційно-правові й наукові підстави її формування;
- ознайомитись з основними напрямками міжнародної співпраці у галузі заповідної справи, головними міжнародними природоохоронними конвенціями і угодами, класифікацією природоохоронних територій МСОП, географією і особливостями формування міждержавних транскордонних природоохоронних територій України.

Кількість кредитів – 3.

Загальна кількість годин – 90.

Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
3-й	3-й
Семестр	
6	6
Лекції	
14 год	6 год
Практичні, семінарські заняття	
28 год	6 год
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
48 год	78
Індивідуальні завдання	

Заплановані результати навчання

Студенти мають набути таких **компетентностей**:

1. Здатність використовувати в професійній діяльності знання сучасних досягнень національного та міжнародного екологічного законодавства.

2. Здатність обґрунтовувати необхідність та розробляти заходи, спрямовані на збереження ландшафтно-біологічного різноманіття та формування екологічної мережі.

Вивчення курсу формує у студентів такі **знання та вміння**:

- Знання та розуміння предметної області та професійної діяльності у заповідній справі;
- Здатність проведення досліджень на об'єктах ПЗФ на відповідному рівні;
- Сучасні уявлення про організацію системи об'єктів природно-заповідного фонду України, країн Європи, світу;
- Здатність до самостійного та творчого підходу до збереження природного навколишнього середовища;
- Знання принципів формування систем екологічного менеджменту в заповідній справі.

1.2 Тематичний план навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи природно-заповідної справи

Тема 1.1. Зміст, визначення та об'єкти заповідної справи

Об'єкт, предмет, основні поняття, завдання і методи вивчення, які використовуються у природно-заповідній справі, її міждисциплінарний характер. Біосферне значення природно-заповідних територій.

Тема 1.2. Науково-методологічні засади заповідної справи

Науково-історичні передумови розвитку заповідної справи. Методологічні концепції заповідної справи. Наукові засади заповідної справи.

Тема 1.3. Поліфункціональність природно-заповідних територій

Загальна система територій, які мають природоохоронне значення, місце в ній природно-заповідних об'єктів (за Реймерсом М. Ф., Штільмарком Ф. Р., 1978). Класифікація природно-заповідних територій за Стойком С. М. (1975, 1991). Функції природно-заповідних територій (консерваційна, біоконсерваційна, біогенетична, наукова, інформаційна і документаційна, захисна екологічна, середовищезахисна, економічна, соціальна, природно-пізнавальна, освітня, ландшафтно-естетична), їхній зміст та відмінності між різними природно-заповідними категоріями. Відмінності функціонального призначення об'єктів вищої категорії заповідності – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки.

Тема 1.4. Міжнародна класифікація і регіональні особливості організації природно-заповідних територій

Категорії природно-заповідних територій МСОП (Міжнародний союз охорони природи). Міжнародна співпраця у заповідній справі. Регіональні і національні особливості заповідної справи.

Тема 1.5. Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди, «червоні» переліки видів

Конвенція про біологічне різноманіття, Конвенція про водно-болотні угіддя, Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин, Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення тощо.

РОЗДІЛ 2. Природно-заповідна справа в Україні

Тема 2.1. Етапи розвитку природно-заповідної справи в Україні

Історія розвитку природно-заповідної справи в Україні у 30–60-х рр. ХХ ст. Скорочення і реорганізація мережі природно-заповідних об'єктів. Переорієнтація наукових досліджень на вирішення практичних завдань народного господарства. Проект географічної мережі заповідників СРСР. Розвиток природно-заповідної справи в Україні у 70–80-х рр. ХХ ст. Відродження академічних принципів заповідної справи. Розширення мережі природно-заповідних територій.

Сучасний етап розвитку природно-заповідної справи в Україні. Природно-заповідна справа – один з пріоритетів державної політики України. Якісні зміни у переліку природно-заповідних категорій та структурі природно-заповідного фонду України.

Тема 2.2. Структура природно-заповідного фонду України

Категорії природно-заповідного фонду України. Природні території й об'єкти (природний заповідник, біосферний заповідник, національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам'ятка природи, заповідне урочище) та штучно створені об'єкти (ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва).

Тема 2.3. Організаційно-правові засади ведення природно-заповідної справи

Короткий огляд природоохоронного законодавства України (Закон «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон «Про природно-заповідний фонд», Закон «Про Загальнодержавну програму

формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.», Закон «Про екологічну мережу» тощо) та програмних документів, які визначають напрямки розвитку заповідної справи на сучасному етапі (Програма «Заповідники», Указ Президента України «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій» тощо).

Структура управління у галузі охорони природи і природно-заповідної справи на національному, регіональному і місцевому рівнях. Адміністрації природно-заповідних установ, їхня структура і завдання.

Тема 2.4. Створення та проектування територій природно-заповідного фонду України

Етапи створення територій природно-заповідного фонду. Процедура створення об'єктів природно-заповідного фонду. Створення системи транскордонних природоохоронних територій.

Тема 2.5. Екологічна мережа України

Завдання і структурні елементи екомережі, принципи та етапи її формування. Основні елементи національної екологічної мережі загальнодержавного значення, ландшафтно-зональні засади її формування. Місце транскордонних природоохоронних територій в національній екомережі. Правові основи формування і розвитку екомережі (Закон «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.», Генеральна схема планування території України, Закон «Про екологічну мережу»). Регіональні програми та робочі схеми формування екологічних мереж.

Тема 2.6. Наукові дослідження на природно-заповідних територіях. Програма «Літопису природи»

Історія організації наукових досліджень на природно-заповідних територіях. Структура досліджень за програмою «Літопису природи у заповідниках і національних парках України». Диспропорції досліджень біотичного і географічного характеру. Особливості структури «ЛП» та наукових досліджень у природних і біосферних заповідниках і національних парках України залежно від їхнього географічного розташування, складу наукових відділів, відомчого підпорядкування тощо. Місце і значення БЗ, ПЗ і НПП в організації і проведенні екологічного моніторингу на національному і глобальному рівнях. Суть екологічного моніторингу, його структура і основні напрямки. Загальні методичні (у т. ч. географічні) засади організації мережі пунктів моніторингу, закладання пробних площ і профілів.

Тема 2.7. Структура та зонально-регіональні особливості природно-заповідного фонду України

Облік територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Загальна характеристика природно-заповідного фонду України. Зонально-регіональний огляд заповідників і національних природних парків України.

1.3 Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	У тому числі					Усього	У тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	7	8	9	10	11	12	13	
Розділ 1. Теоретичні основи природно-заповідної справи												
Тема 1.1. Поняття і зміст навчальної дисципліни	10	1	2			6	10	1				9
Тема 1.2. Науково-методологічні засади заповідної справи	10	1	2			6	15	1				9
Тема 1.3. Поліфункціональність природно-заповідних територій	10	2	2			6	10		1			9
Тема 1.4. Міжнародна класифікація і регіональні особливості організації природно-заповідних територій	10	2	2			6	10		1			9
<i>Разом за розділом 1</i>	40	6	8			26	40	2	2			36
Розділ 2. Природно-заповідна справа в Україні												
Тема 2.1. Етапи розвитку природно-заповідної справи в Україні	6	1	2			3	17	1	1			15

Тема 2.2. Поліфункціональ- ність природно- заповідних територій	6	1	2			3	17		1		1	15
Тема 2.3. Структура природно- заповідного фонду України	6	1	2			3	34	1	2		1	30
Тема 2.4. Організаційно- правові засади ведення природно- заповідної справи	6	1	2			3	21	1	3		1	16
Тема 2.5. Створення та проектування територій природно- заповідного фонду України	7	1	4			2	18	1	1		1	15
Тема 2.6. Екологічна мережа України	7	1	4			2	18	1	1		1	15
Тема 2.7. Наукові дослідження на природно- заповідних територіях. Програма «Літопису природи»	6	1	2			3						
Тема 2.8. Структура та зонально- регіональні особливості природно- заповідного фонду України	6	1	2			3						
<i>Разом за розділом 2</i>	50	8	20			22	50	4	4			46
Усього годин	90	14	28			48	90	6	6			78

1.4 Методи контролю та система оцінювання

В процесі вивчення дисципліни використовуються наступні види контролю засвоєння навчального матеріалу: поточний (протягом семестру) та підсумковий семестровий.

Поточний контроль проводиться у формі експрес-контролю на лекціях, 2-х письмових контролів та 8 практичних занять. Проведення поточного контролю здійснюється у формі комп'ютерного тестування у дистанційному курсі.

Підсумковий семестровий контроль з дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання та проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу і в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою дисципліни.

Оцінка успішності вивчення дисципліни складається з суми оцінок згідно з таблицею (див. нижче).

Максимальна кількість балів, яку студент може отримати протягом навчального семестру, становить 100 балів.

Невиконання будь-якої складової унеможлиблює виставлення підсумкової оцінки.

Схема нарахування балів

Приклад для підсумкового семестрового контролю при проведенні залікової роботи

Пр.1	Пр.2	Пр.3	Пр.4	Пр.5	Пр.6	Пр.7	Пр.8	КР1	КР2	Експрес-контроль	Екзамен	Всього
3	3	3	3	3	3	4	4	15	15	4	40	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка для чотирирівневої шкали
90 – 100	відмінно
70 – 89	добре
50 – 69	задовільно
1 – 49	незадовільно

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Знання студентів оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

– «відмінно» – студент міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує

відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;

– «добре» – студент добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного;

– «задовільно» – студент в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;

– «незадовільно» – студент не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.

1.5 Рекомендована література

Основна література

1. Заповідна справа в Україні : навчальний посібник / за заг. ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К., 2003. – 306 с.
2. Заповідники і національні природні парки України. – К., 1999.
3. Грищенко Ю. М. Основи заповідної справи : навч. посібник. – Рівне : РДТУ, 2000. – 239 с.
4. Ковальчук А. А. Заповідна справа : науково-довідкове видання. – Ужгород : Ліра, 2002. – 312 с.
5. Максименко Н. В., Квартенко Р. О. Оцінка розподілу складових екологічної мережі у межах ландшафтів Харківської області // *Проблеми безперервної географічної освіти та картографії* : збірник наукових праць. – Харків, 2015. – Вип. 22. – С. 82–86. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/4053/3638> (дата звернення 09.09.2020).
6. Максименко Н. В., Квартенко Р. О. Принцип ландшафтно-екологічного планування в організації екологічної мережі Харківської області // *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. – Харків, 2012. – №3–4. – С. 77–86. URL: <http://luddovk.univer.kharkov.ua/sites/default/files/Papers/11-12-18.pdf> (дата звернення 10.05.2020).

Допоміжна література

1. Андрієнко Т. Л., Онищенко В. А., Клєстов М. Л., Прядко О. І., Арап Р. Я. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації / за ред. д.б.н. проф. Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 60 с.
2. Заповідна справа в Україні: сучасний стан та основні тенденції розвитку // *Асоціація природоохоронних територій України*: веб-сайт. URL:http://www.zapovidnyk.org/2014/06/blog-post_23.html
3. Андронов В. А., Варивода Є. О., Тітенко Г. В. Заповідна справа : навч. посіб. – Харків : НУЦЗУ, 2013. – 204 с.
4. Ковальчук А. А. Заповідна справа : науково-довідкове видання. – Ужгород : Ліра, 2002. – 328 с.
5. Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки: розпорядження КМУ № 675-р від 22 вересня 2004. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/9110364>.
6. [Максименко Н. В., Шумілова А. В., Калиновський О. І. Екологічна цінність заплави річки Мерла для функціонування НПП «Слобожанський». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Екологія». – 2020. – № 22. – С. 21-31.](#)
DOI: [10.26565/1992-4259-2020-22-02](https://doi.org/10.26565/1992-4259-2020-22-02)
7. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 № 330. Київ, 2009 р. 4 с.
8. Природно-заповідний фонд Харківської області: довідник/ О. В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова та ін. – Харків : Райдер, 2005. – 304 с.
9. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 р. №1864-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>
10. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України від 21.09. 2000. № 1989-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>
11. Проект створення національного природного парку «Слобожанський». Український науково-дослідний інститут екологічних проблем./ О. В. Клімов, О. В. Філатова, Г. С. Надточій та ін. – Харків, 2009. – 126 с.
12. *Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття в Україні.* – К., 2001.
13. Стойко С. Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик ; за ред. С. М. Стойка. – Львів : Світ, 1991. – 248 с.
14. Червона книга України. Тваринний світ. – К. : Либідь, 1994. – 540 с.

15. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. – К. : Глобал консалтинг, 2009. – 600 с.
16. Червона книга України. Рослинний світ. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1996.– 606 с.
17. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К. : Глобал консалтинг, 2009. – 900 с.

***Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції,
інше методичне забезпечення***

1. Дистанційний курс Максименко Н. В. «Заповідна справа» в ЦЕН ХНУ імені В. Н. Каразіна.
2. <http://www.rada.gov.ua/laws/> – сторінка законодавства України.
3. <http://www.menr.gov.ua/> – сторінка Міністерства екології і природних ресурсів України.
4. <http://unesco.org.ua/> – сторінка Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.
5. <http://www.ecnc.nl/doc/lynx/> – сторінка Всеєвропейської екологічної мережі на сайті Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.
6. <http://www.panda.org/> – сторінка Міжнародного фонду охорони природи (WWF International).
7. <http://ramsar.org/> – сторінка Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971).
8. Наукове опрацювання заходів щодо створення Карпатської екомережі [Електронний ресурс]: (заключний звіт про науково-дослідну роботу) / А. Г. Безусько, С. Ю. Попович, С. Р. Матвеев, В. С. Мазурок, В. П. Брусак, Л. М. Фельбаба-Клушина, М. М. Приходько, Ю. Г. Масікевич, Л. Г. Безусько, Ю. В. Гречишкіна; Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2007. – 304 с. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/cgi-bin/>.

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

2.1 Методичні рекомендації до вивчення Розділу 1

Електронні матеріали першого розділу «Теоретичні основи природно-заповідної справи» містять лекції, які передбачають ознайомлення з основними поняттями курсу.

Вивчення Теми 1.1 «Зміст, визначення та об'єкти заповідної справи» охоплює інформацію про об'єкт, предмет, основні поняття, завдання і методи вивчення, які використовуються у природно-заповідній справі, її міждисциплінарний характер. Біосферне значення природно-заповідних територій.

Вивчення Теми 1.2 «Науково-методологічні засади заповідної справи» охоплює інформацію про науково-історичні передумови розвитку заповідної справи. Методологічні концепції заповідної справи. Наукові засади заповідної справи.

Вивчення Теми 1.3 «Поліфункціональність природно-заповідних територій» охоплює інформацію про загальну систему територій, які мають природоохоронне значення, місце в ній природно-заповідних об'єктів (за Реймерсом М. Ф., Штільмарком Ф. Р., 1978). Класифікація природно-заповідних територій за Стойком С. М. (1975, 1991). Функції природно-заповідних територій (консерваційна, біоконсерваційна, біогенетична, наукова, інформаційна і документаційна, захисна екологічна, середовищезахисна, економічна, соціальна, природно-пізнавальна, освітня, ландшафтно-естетична), їхній зміст та відмінності між різними природно-заповідними категоріями. Відмінності функціонального призначення об'єктів вищої категорії заповідності – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки.

Вивчення Теми 1.4 «Міжнародна класифікація і регіональні особливості організації природно-заповідних територій» охоплює інформацію про категорії природно-заповідних територій МСОП (Міжнародний союз охорони природи). Міжнародна співпраця у заповідній справі. Регіональні і національні особливості заповідної справи.

Вивчення Теми 1.5 «Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди, „червоні” переліки видів» охоплює інформацію про Конвенцію про біологічне різноманіття, Конвенцію про водно-болотні угіддя, Конвенцію про збереження мігруючих видів диких тварин, Угоду про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, тощо.

У процесі самостійної підготовки студенти повинні всебічно розглянути і усвідомити зміст питань, що виносяться до лекційних тем, опрацювати необхідну літературу. Перевірку засвоєння своїх знань студенти здійснюють за допомогою питань для самоконтролю, які надані в кінці розділу.

2.2 Методичні рекомендації до вивчення Розділу 2

Вивчення розділу 2 «Природно-заповідна справа в Україні» передбачає ознайомлення з матеріалом семи тем, а саме:

Тема 2.1 «Етапи розвитку природно-заповідної справи в Україні», що включає такі питання: історія розвитку природно-заповідної справи в Україні у 30–60-х рр. ХХ ст. Скорочення і реорганізація мережі природно-заповідних об'єктів. Переорієнтація наукових досліджень на вирішення практичних завдань народного господарства. Проект географічної мережі заповідників ЄСРЄ. Розвиток природно-заповідної справи в Україні у 70–80-х рр. ХХ ст. Відродження академічних принципів заповідної справи. Розширення мережі природно-заповідних територій. Сучасний етап розвитку природно-заповідної справи в Україні. Природно-заповідна справа – один з пріоритетів державної політики України. Якісні зміни у переліку природно-заповідних категорій та структурі природно-заповідного фонду України.

Тема 2.2 «Структура природно-заповідного фонду України». Розглядаються такі питання: категорії природно-заповідного фонду України. Природні території й об'єкти (природний заповідник, біосферний заповідник, національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам'ятка природи, заповідне урочище) та штучно створені об'єкти (ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва).

Тема 2.3 «Організаційно-правові засади ведення природно-заповідної справи» містить такі питання: короткий огляд природоохоронного законодавства України (Закон «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон «Про природно-заповідний фонд», Закон «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.», Закон «Про екологічну мережу» тощо) та програмних документів, які визначають напрямки розвитку заповідної справи на сучасному етапі (Програма «Заповідники», Указ Президента України «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій» тощо). Структура управління у галузі охорони природи і природно-заповідної справи на національному, регіональному і місцевому рівнях. Адміністрації природно-заповідних установ, їхня структура і завдання.

Тема 2.4 «Створення та проектування територій природно-заповідного фонду України». Розглядаються етапи створення територій природно-заповідного фонду. Процедура створення об'єктів природно-заповідного фонду. Створення системи транскордонних природоохоронних територій.

Тема 2.5 «Екологічна мережа України». Висвітлює завдання і структурні елементи екомережі, принципи та етапи її формування. Основні елементи національної екологічної мережі загальнодержавного значення, ландшафтно-зональні засади її формування. Місце транскордонних природоохоронних територій в національній екомережі. Правові основи формування і розвитку екомережі. (Закон «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.», Генеральна схема планування території України, Закон «Про екологічну мережу»). Регіональні програми та робочі схеми формування екологічних мереж.

Тема 2.6 «Наукові дослідження на природно-заповідних територіях». Програма «Літопису природи». Тема охоплює наступні проблеми: історія організації наукових досліджень на природно-заповідних територіях. Структура досліджень за програмою «Літопису природи у заповідниках і національних парках України». Диспропорції досліджень біотичного і географічного характеру. Особливості структури «ЛП» та наукових досліджень у природних і біосферних заповідниках і національних парках України залежно від їхнього географічного розташування, складу наукових відділів, відомчого підпорядкування тощо. Місце і значення БЗ, ПЗ і НПП в організації і проведенні екологічного моніторингу на національному і глобальному рівнях. Суть екологічного моніторингу, його структура і основні напрямки. Загальні методичні (у т.ч. географічні) засади організації мережі пунктів моніторингу, закладання пробних площ і профілів.

Тема 2.7 «Структура та зонально-регіональні особливості природно-заповідного фонду України». Вивчаються правила щодо проведення обліку територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Загальна характеристика природно-заповідного фонду України. Зонально-регіональний огляд заповідників і національних природних парків України.

2.3 Перелік питань для самоперевірки

Розділ 1

1. Зміст, визначення, об'єкти та значення заповідної справи
2. Структура заповідної справи як навчальної дисципліни
3. Наукові засади заповідної справи
4. Дослідження природного розвитку рослинного та тваринного світу
5. Виділення в природних комплексах унікальних ділянок і питання їх збереження

6. Необхідність збереження біорізноманіття Землі
7. Зміст, визначення та значення і об'єкти заповідної справи
8. Структура заповідної справи як навчальної дисципліни
9. Наукові засади заповідної справи
10. Дослідження природного розвитку рослинного та тваринного світу
11. Виділення в природних комплексах унікальних ділянок і питання їх збереження
12. Необхідність збереження біорізноманіття Землі
13. Базовий закон «Про природно-заповідний фонд України»
14. Міжнародні критерії оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ
15. Класифікація природно-заповідного фонду
16. Критерії оцінки ландшафтів
17. Етапи створення територій природно-заповідного фонду
18. Процедура створення об'єктів ПЗФ
19. Матеріали погодження
20. Режим територій та об'єктів ПЗФ
21. Функції державного контролю
22. Відновлення екосистем та їх компонентів
23. Напрямки ренатуралізації
24. Нормативно-правова база заповідної справи
25. Найефективніша форма охорони цінних природних територій і об'єктів
26. Назвіть головні аспекти ролі та значення природно-заповідного фонду в житті біосфери та суспільства
27. Що є базою для створення екомережі?
28. Що таке ядра екологічної мережі?
29. Які критерії вибору території для організації природних заповідників?
30. Чи можна зберегти всю різноманітність живої природи?
31. Які види тварин були збережені методом реакліматизації?
32. Які завдання ботанічних садів в галузі відтворення і розмноження рідкісних і зникаючих видів флори?
33. Розкрийте роль природно-заповідного фонду в збереженні рідкісних, типових та мальовничих ландшафтів
34. Чому слід зберегти геологічні і карстово-спелеологічні природні об'єкти?
35. Що таке науковий моніторинг довкілля на територіях природно-заповідного фонду?
36. Яке значення природно-заповідного фонду для розвитку рекреаційної діяльності, створення сприятливих екологічних умов для здоров'я людини?

37. Назвіть головні завдання природно-заповідного фонду як бази еколого-просвітницької роботи
38. Коли був прийнятий Закон України «Про природно-заповідний фонд України»?
39. Якими шляхами (методами) забезпечується збереження природно-заповідного фонду?
40. Назвіть спеціально уповноважений орган управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду.
41. Що таке режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду?
42. Для чого установлюються охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду?
43. З якою метою проводяться наукові роботи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду?
44. Що таке Літопис природи природно-заповідного фонду?
45. Який порядок створення й оголошення територій та об'єктів ПЗФ?
46. Що таке державний кадастр природно-заповідного фонду?
47. Які принципи організації охорони природно-заповідного фонду?
48. Яку відповідальність тягнуть за собою порушення законодавства про природно-заповідний фонд?
49. Якою є структура природно-заповідного фонду України?
50. Які першочергові завдання передбачає Концепція розвитку заповідної справи України?
51. За рахунок яких територій розширюється мережа ПЗФ України?
52. Яка роль моніторингу довкілля у формуванні мережі природно-заповідного фонду?
53. Яка площа біосферних та природних заповідників України?
54. З якою метою та які основні завдання покладаються при створенні дендрологічних та зоологічних парків?
55. Яка діяльність забороняється або обмежується на території відповідного заказника?
56. З якою метою створюються та які основні завдання заповідних урочищ?
57. Які зони виділяються для забезпечення необхідного режиму охорони та ефективного використання у межах ботанічних садів?
58. З якою метою та які основні завдання покладаються при створенні дендрологічних та зоологічних парків?
59. Яким шляхом забезпечується охорона та відтворення видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України?
60. На які категорії поділяються види тварин та рослин, занесені до Червоної книги України?

61. Які відомості вказуються про кожен із видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?
62. Що є підставою для занесення до Червоної книги України певного виду тварин чи рослин?
63. Яка найефективніша форма охорони цінних природних територій і об'єктів?

Розділ 2

1. Мета освітньо-виховної діяльності організацій ПЗФ.
2. Методи, прийоми та організація різних форм освіти на об'єктах ПЗФ.
3. Організаційні форми освітньо-виховної діяльності на об'єктах ПЗФ.
4. Всеєвропейська екомережа – основні базові принципи.
5. Структурні елементи екомережі.
6. Основні природні регіони екомережі.
7. Законодавча база створення екомережі в Україні.
8. Програма основних заходів створення екомережі.
9. Формат конвенцій та угод щодо збереження біорізноманіття.
10. Які цілі ставить перед собою Конвенція про біологічне різноманіття (1992)?
11. У чому полягають головні завдання Бернської (1979 р.) конвенції?
12. Рамкова конвенція ООН (про зміну клімату) та Віденська конвенція (про охорону озонового шару атмосфери).
13. Створення системи транскордонних природоохоронних територій.
14. Що є підставами притягнення винних до юридичної відповідальності?
15. Дисциплінарні стягнення за порушення функціонування об'єктів ПЗФ.
16. Підстава притягнення до адміністративної відповідальності.
17. Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди.
18. Що є підставами притягнення винних до юридичної відповідальності?
19. Види використання територій та об'єктів ПЗФ.
20. Зарубіжний і вітчизняний досвід.
21. Суб'єкти рекреаційної діяльності.
22. Рекреаційні ресурси.
23. Чим знаменитий біосферний заповідник «Асканія–Нова»?
24. Яке природоохоронне значення має Дунайський біосферний заповідник?
25. Український степовий заповідник. Опишіть його особливості і флористичну різноманітність.
26. Назвіть природні заповідники Криму.

27. Відмінності між природними заповідниками «Розточчя» і «Медобори».

28. З якою метою створений Карпатський національний природний парк?

29. Які основні завдання Шацького національного природного парку?

30. З яким природним об'єктом та народною легендою можна пов'язати створення національного природного парку «Синевир»?

31. Що спільного між національними природними парками «Подільські товтри» та «Святі гори»?

32. Які типи лісів фітоценотичного фонду відтворені в штучних умовах Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка?

33. Скільки визначено напрямків ведення лісового господарства Україні? На яких напрямках найбільше уваги приділяється впровадженню заповідного режиму?

34. Назвіть стратегічні цілі, досягнення яких має забезпечити критерій «Підтримання соціально-економічних функцій лісів»?

35. Назвіть індикатори критерію «Збереження та забезпечення захисних функцій лісів».

36. Чому впровадження критеріїв екологічно сталого управління охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів є необхідною умовою розвитку природно-заповідної мережі України?

37. Які заходи здійснюються в Україні з виконання загальнодержавної Програми формування національної екологічної мережі на 2000–2015 рік?

38. Що таке «ядра» та «коридори» екологічної мережі?

39. Назвіть причини та наслідки катастрофічних повеней на Закарпатті.

40. Яку екологічну роль виконують ліси Карпат?

41. Які основні вимоги Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону»?

42. Які екологічні наслідки трелювання деревини з гір гусеничними тракторами та спуску її повітряно-канатними установками?

43. Які Ви знаєте найважливіші міжнародні документи щодо збереження біологічного та ландшафтного розмаїття?

44. Значення водно-болотних угідь. Матеріали Рамсарської конвенції.

45. Чим було зумовлене прийняття Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення?

46. Основні положення Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин.

47. Значення Бернської Конвенції (1979 р.) про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ в Європі.

48. Які особливості Конвенції про охорону біологічного різноманіття, що прийнята в Ріо-де-Жанейро 5 червня 1992 року?

49. Конвенція «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля».

50. Які законодавчі акти регламентують порядок збереження, раціонального використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду?

51. Чим визначається правовий режим охорони природно-заповідного фонду?

52. Що є метою державного контролю за дотриманням режиму на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду?

53. Яку відповідальність тягне за собою порушення законодавства про ПЗФ?

54. За які порушення законодавства про природно-заповідний фонд несуть відповідальність юридичні та фізичні особи?

55. Яким міністерством застосовується адміністративна відповідальність щодо громадян та службових осіб, які вчинили адміністративні порушення в галузі охорони та використання природно-заповідного фонду?

56. Яку цивільну відповідальність несуть юридичні та фізичні особи, що заподіяли шкоду природно-заповідному фонду?

57. За які правопорушення в галузі охорони та використання ПЗФ застосовується кримінальна відповідальність?

58. Які основні завдання державного контролю за дотриманням режиму на територіях та об'єктах ПЗФ ?

59. Порядок здійснення документальної перевірки на територіях ПЗФ.

60. Яким чином оформляються результати перевірки заповідного режиму?

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ

Практична робота 1

Тема: Зміст, визначення та об'єкти заповідної справи.

Завдання: Обґрунтуйте необхідність підготовки фахівців Заповідної справи для розвитку системи охорони природи в Україні і світі.

Форма подання: Виконану роботу відправте на перевірку шляхом завантаження у дистанційний курс свого файлу.

Практична робота 2

Тема: Наукові проекти на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду України.

Завдання: Для обраного Вами об'єкта ПЗФ підготувати повідомлення про напрямки наукових досліджень, що реалізуються в ньому.

Форма подання: презентація на 4 слайди (мінімум).

Практична робота 3

Тема: Поліфункціональність природно-заповідних територій.

Завдання: На конкретних прикладах розгумачте кожну з функцій природно-заповідних територій (консерваційна, біоконсерваційна, біогенетична, наукова, інформаційна і документаційна, захисна екологічна, середовищезахисна, економічна, соціальна, природно-пізнавальна, освітня, ландшафтно-естетична), звернувши увагу на їхній зміст та відмінності для різних об'єктів ПЗФ.

Форма подання: Заповнити таблицю і відправити на перевірку.

№	Функція	Змістовне наповнення реалізації функції	Конкретний приклад
1	консерваційна		
2	біоконсерваційна		
3	біогенетична		
4	наукова		
5	інформаційна і документаційна		
6	захисна екологічна		
7	середовищезахисна		
8	економічна		
9	соціальна		
10	природно-пізнавальна		
11	освітня		
12	ландшафтно-естетична		

Практична робота 4

Тема: Етапи розвитку природно-заповідної справи в Україні.

Завдання 1. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела, заповніть таблицю 1.

Форма подання: Заповнити таблицю і відправити на перевірку.

Етап розвитку ЗС в Україні	Характеристика
Перший етап (до 988 р.)	
Другий етап (XI–XVI ст.)	
Третій етап (XVII ст. – 1850 р.)	
Четвертий етап (1850–1917 рр.)	
П'ятий етап (1917–1930 рр.)	
Шостий етап (1930–1965 рр.)	
Сьомий етап (1965–1990 рр.)	
Восьмий етап (1990–1999 рр.)	
Дев'ятий етап (2000 – до теперішнього часу)	

Завдання 2. Для обраної області України зробіть аналіз зміни кількості об'єктів ПЗФ за весь період їх існування.

Форма подання: Побудуйте діаграми за наведеними прикладами. Проаналізуйте отриману інформацію.

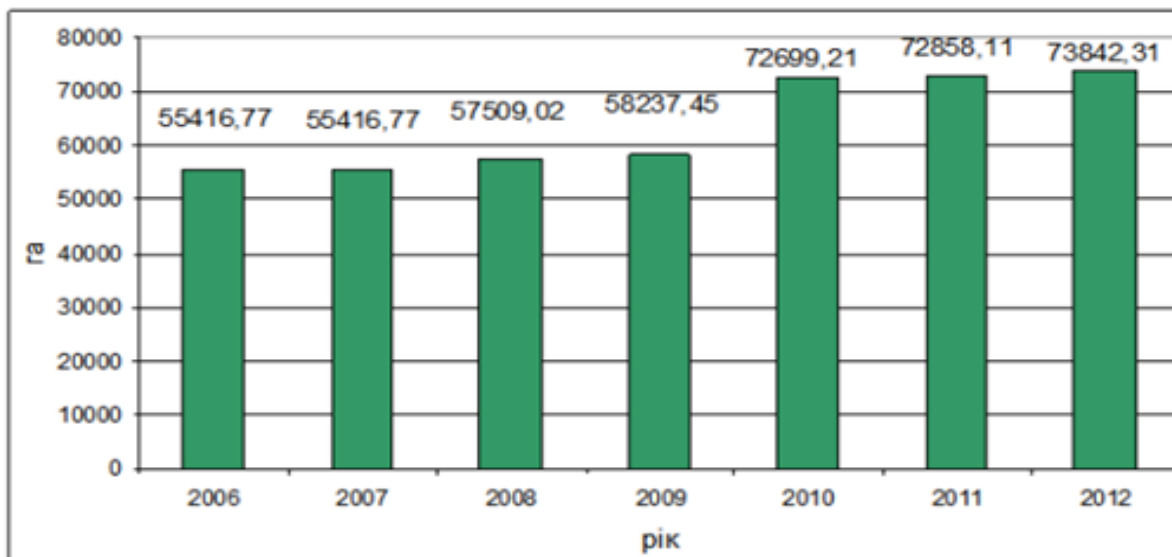

Рис. 1. Зміна площі ПЗФ у Харківській області з 2006 до 2012 р.

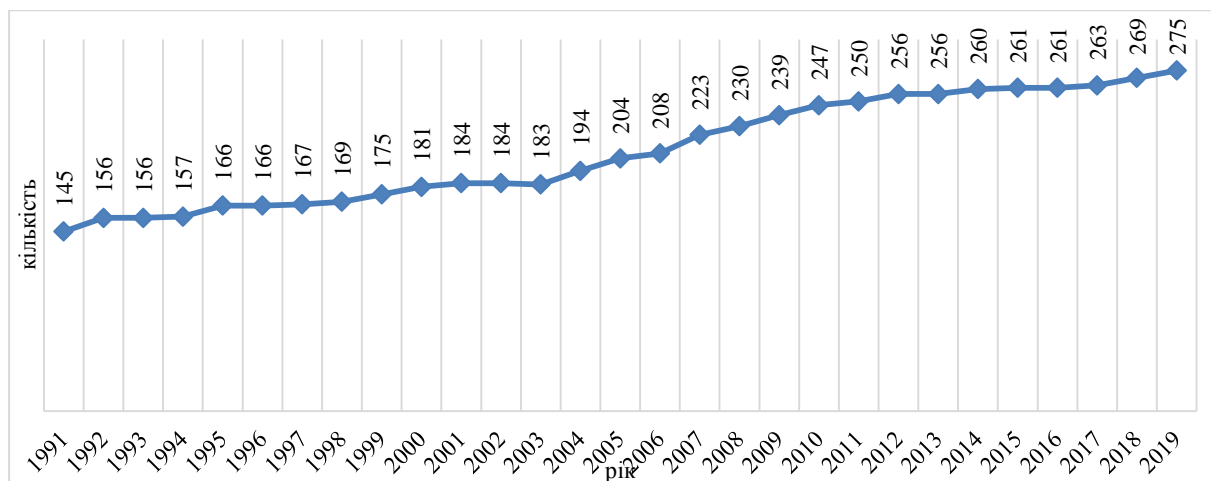

Рис. 2. Зміна кількості об'єктів ПЗФ у Сумській області з 1991 до 2019 р.

Практична робота 5

Тема: Категорії територій і об'єктів природно-заповідного фонду України.

Завдання: Використовуючи різноманітні інформаційні джерела, заповніть таблицю, наводячи у правій колонці назву об'єкта ПЗФ та вказуючи його функцію і значення.

Форма подання: Заповнити таблицю і відправити на перевірку.

Категорії заповідних об'єктів України	Назва об'єкта ПЗФ, функції, значення
Природні заповідники	
Біосферні заповідники	
Національні природні парки	
Регіональні ландшафтні парки	
Заказники: ландшафтні ботанічні загальнозоологічні орнітологічні ентомологічні іхтіологічні гідрологічні загальногеологічні палеонтологічні карстово-спелеологічні лісові	
Пам'ятки природи: комплексні ботанічні зоологічні гідрологічні геологічні	

Заповідні урочища	
Ботанічні сади	
Дендрологічні парки	
Зоологічні парки	
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	

Практична робота 6

Тема: Нормативно-правові засади охорони і використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду України.

Завдання: Використовуючи різні інформаційні джерела, проаналізуйте нормативно-правове забезпечення заповідної справи в Україні, правовий режим територій і об'єктів ПЗФ України та види відповідальності за порушення про ПЗФ України.

Форма подання: Заповнити таблицю і відправити на перевірку.

Нормативно-правове забезпечення заповідної справи в Україні

<i>Дата прийняття</i>	<i>Назва</i>	<i>Трактування</i>
<i>Закони України</i>		
<i>Укази Президента України</i>		
<i>Постанови Кабінету Міністрів України</i>		
<i>Накази та інші нормативні акти Мінприроди, які є обов'язковими до виконання всіма підприємствами, установами, організаціями та громадянами в частині забезпечення вимог законодавства про ПЗФ</i>		

Правовий режим територій і об'єктів ПЗФ України

<i>Режим територій і об'єктів ПЗФ</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Категорії територій і об'єктів ПЗФ</i>

Види відповідальності за порушення про ПЗФ України

<i>Види відповідальності</i>	<i>Характеристика</i>

Практична робота 7

Тема: Методика створення об'єкта ПЗФ заповідних територій.

Завдання до виконання практичної роботи: Розглянути основні аспекти методики створення об'єкта ПЗФ, визначити етапи і запропонувати до включення у ПЗФ певної території.

Завдання 1. Запропонувати до включення у ПЗФ певної території, підготувати Клопотання (дати обґрунтування із посиланням на існуючу інформацію про цю територію).

Завдання 2. Розробити схему подальшого проходження документів за конкретними установами, де проектується об'єкт ПЗФ.

Форма подання: Текстовий файл, картосхеми та інші матеріали подати на перевірку.

Практична робота 8

Тема: Регіональні аспекти Заповідної справи.

Завдання: Розглянути основні особливості об'єктів ПЗФ природних зон України шляхом підготовки колективної доповіді.

1. Заповідники і НПП Українських Карпат
2. Заповідники і НПП Кримських гір
3. Заповідники і НПП степової зони
4. Заповідники і НПП лісостепової зони
5. Заповідники і НПП мішанолісової зони.

Форма подання: Від групи необхідно подати презентацію, а кожен студент виступає зі своєю частиною доповіді. Текст виступів подати на перевірку.

4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ РОБІТ

Для закріплення знань з кожної теми передбачено самостійну роботу студента. Для її перевірки студент згідно з порядковим номером у списку отримує варіант і протягом семестру відповідає на запитання, що відправляє на перевірку викладачу.

Варіант 1

1. Основні підсумки розвитку заповідної справи в Україні.
2. Екологічна стежка як перспективна форма природоохоронної пропаганди.
3. Український степовий природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 2

1. Наукові принципи, методи та проблеми екологічних мереж в Україні.
2. Класифікація заказників.
3. Кримський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 3

1. Напрямки подальшого розвитку заповідної справи в Україні.
2. Роль екологічної освіти у діяльності заповідників та національних природних парків.
3. Канівський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 4

1. Роль та значення природно-заповідних територій і об'єктів у житті біосфери та суспільства.
2. Пам'ятки садово-паркового мистецтва України.
3. Біосферний заповідник «Асканія–Нова».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 5

1. Схарактеризувати природно-заповідні території та об'єкти як банки генофонду рослинного і тваринного світу та полігон для наукового моніторингу довкілля.
2. Виховання екологічної культури засобами туризму та екскурсій.
3. Природний заповідник «Єланецький степ».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 6

1. Роль природно-заповідних територій та об'єктів у збереженні рідкісних, типових та мальовничих ландшафтів, геологічних та карстово-спелеологічних цінностей.
2. Біосферні заповідники: призначення, особливості функціонування.
3. Природний заповідник «Горгани».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 7

1. Роль природно-заповідних територій та об'єктів у розвитку рекреаційної діяльності, створенні сприятливих екологічних умов для здоров'я людини.
2. Класифікація пам'яток природи.
3. Казантипський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 8

1. Історія заповідної справи в Україні.
2. Закон «Про природно-заповідний фонд України»: мета і структура.
3. Природний заповідник «Мис Март'ян».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 9

1. Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду: правові засади функціонування, форми власності, управління.

2. Створення екологічних мереж як завдання Пан-Європейської стратегії збереження біологічної та ландшафтної різноманітності.
3. Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 10

1. Призначення, структура, кількісні показники природно-заповідного фонду України.
2. Зелена книга України.
3. Поліський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 11

1. Програма перспективного розвитку ПЗФ в Україні: мета, завдання.
2. Оформлення документації для організації заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ.
3. Карпатський національний природний парк.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 12

1. Созоологічний пріоритет як основа режиму природно-заповідних територій.
2. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування екологічної мережі України на 2000–2015 рр.».
3. Опукський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 13

1. Концепція збереження біологічного різноманіття України: мета, об'єкти, засоби реалізації, основні напрямки діяльності.
2. Еколого-фітоценотичні методи дослідження природно-охоронних територій.

3. Чорноморський біосферний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 14

1. Державний контроль за дотриманням заповідного режиму на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України: планування та організація проведення державного контролю.
2. Класифікація природно-заповідних територій МСОП.
3. Національний природний парк «Подільські Товтри».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 15

1. Державний контроль за дотриманням заповідного режиму на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України: перевірка територій та об'єктів ПЗФ (документальна та в натурі).
2. Міждержавні природно-заповідні території України.
3. Рівненський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 16

1. Державний контроль за дотриманням заповідного режиму на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України: оформлення результатів перевірки та застосування заходів впливу.
2. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки: загальні положення.
3. Природний заповідник «Медобори».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 17

1. Червона книга України: становлення і розвиток.
2. Природні території та об'єкти природно-заповідного фонду України: призначення, особливості функціонування.

3. Національний природний парк «Синевир».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 18

1. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.
2. Природні заповідники: призначення, особливості функціонування.
3. Національний природний парк «Святі гори».
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 19

1. Положення про Червону книгу України.
2. Класифікація природно-заповідних територій МСОП.
3. Луганський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 20

1. Червона книга України: категорії видів рослин і тварин у залежності від стану на ступеня загрози для популяції.
2. Штучно створені об'єкти природно-заповідного фонду України: призначення, особливості функціонування.
3. Карпатський біосферний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.
5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 21

1. Структура відомостей про вид рослин, тварин, занесених у Червону книгу України.
2. Єдині знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України.
3. Дніпровсько-Орільський природний заповідник.
4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.

5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 22

1. Державний контроль за додержанням вимог щодо охорони та відтворення видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України.

2. Закон України «Про Червону книгу»: загальні положення.

3. Дунайський біосферний заповідник.

4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.

5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 23

1. Наукові критерії відбору видів для занесення їх до Червоної книги України.

2. Національні природні парки: призначення, особливості функціонування.

3. Природний заповідник «Розточчя».

4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.

5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 24

1. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

2. Закон України «Про Червону книгу»: мета і структура.

3. Карадазький природний заповідник.

4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.

5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

Варіант 25

1. Цивільна відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

2. Концепція збереження біологічного різноманіття України.

3. Азово-Сиваський національний природний парк.

4. Природно-заповідний фонд області, в якій Ви проживаєте: кількісні та якісні показники, червонокнижна флора і фауна.

5. Характеристика природоохоронної території загальнодержавного значення області, в якій Ви проживаєте (за власним вибором).

5. ПРИКЛАДИ ЗАВДАНЬ СЕМЕСТРОВИХ ЕКЗАМЕНІВ (ПИСЬМОВИХ ЗАЛІКОВИХ РОБІТ)

Семестровий екзамен, як і проміжні контролі, виконуються у тестовій формі, приклад якого наводимо нижче.

Блок 1 (10 б.)

Чи згодні Ви з твердженням

1. Заповідна справа – це наука про природоохоронні території та способи і методи захисту довкілля	ТАК НІ
2. Об'єктом заповідної справи є лише території та об'єкти, які становлять природно-заповідний фонд або потенційно можуть бути до нього включеними.	ТАК НІ
3. Найбільше відповідали умовам України об'єкти із поліфункціональним режимом – національні природні та регіональні ландшафтні парки.	ТАК НІ
4. Заповідники створюються для довічного зберігання екосистем.	ТАК НІ
5. У 1960-ті рр. заповідна справа в Україні мала найгірші показники за весь час існування – частка території під ПЗФ була всього 0,02 %.	ТАК НІ
6. Створення Літопису біорізноманіття передбачає використання матеріалів лісовпорядкування і землеустрою.	ТАК НІ
7. Кадастром ПЗТ є систематизоване зведення існуючих природоохоронних категорій у межах країни.	ТАК НІ
8. Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади є категоріями ПЗФ лише місцевого значення.	ТАК НІ
9. Статус юридичної особи мають природні заповідники, біосферні заповідники, НПП, регіональні ландшафтні парки.	ТАК НІ
10. Зараз в Україні функціонують такі міждержавні природоохоронні території: Східне Полісся, Західні Карпати і Дельта Дунаю.	ТАК НІ

Блок 2 (30 б.)

Оберіть правильні варіанти відповідей

1. Заповідна справа – це
 - a. наука;
 - b. сфера практичної діяльності;
 - c. сфера наукової діяльності;
 - d. елемент народногосподарського комплексу.

2. До основних сучасних методологічних концепцій розвитку заповідної справи належать:
 - a. ресурсне заповідання;
 - b. класичне заповідання;
 - c. екоцентризм;
 - d. поліфункціональність.
3. Основними функціями природних заповідників є:
 - a. природоохоронна;
 - b. рекреаційна;
 - c. наукова;
 - d. освітньо-виховна.
4. За режиму регульованої заповідності у природному заповіднику дозволено:
 - a. сінокосіння;
 - b. випас;
 - c. реакліматизація;
 - d. регулювання чисельності певних видів;
 - e. оптимізація гідрологічного режиму.
5. Створення Світової мережі біосферних резерватів у масштабі всієї планети було розпочато у 1970-х роках за ініціативою:
 - a. ЮНЕСКО;
 - b. МСОП;
 - c. WWF;
 - d. ЮНІСЕВ;
 - e. ВМО.
6. На біосферні резервати покладаються такі основні функції:
 - a. природоохоронна;
 - b. функція підтримання сталого розвитку;
 - c. науково-екоосвітня;
 - d. рекреаційна;
 - e. туристична;
 - f. господарча.
7. Категорії природно-заповідних територій МСОП:
 - a. Природний резерват суворої охорони;
 - b. Територія для збереження дикої природи;
 - c. Національний природний парк;
 - d. Регіональний ландшафтний парк.
8. Категорії природно-заповідних територій МСОП:
 - a. Територія для збереження природних середовищ і видів;
 - b. Територія охорони ландшафту / морська акваторія;
 - c. Територія охорони ресурсів;
 - d. Національний парк.

9. Статус юридичної особи мають:

- a. природні заповідники;
- b. заказники;
- c. регіональні ландшафтні парки;
- d. заповідні урочища;
- e. ботанічні сади;
- f. дендрологічні парки.

10. Які з категорій ПЗФ можуть бути як загальнодержавного, так і місцевого значення:

- a. заказники;
- b. регіональні ландшафтні парки;
- c. пам'ятки природи;
- d. заповідні урочища;
- e. ботанічні сади.

Блок 3 (12 б.)

Знайдіть відповідність між лівим і правим стовпчиком

№1

Природні заповідники	в основу створення покладено біогеографічне районування Землі.
Біосферні заповідники	виконують природоохоронну та рекреаційну функції.
Національні парки	природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення.

№2

примітивно-релігійний етап	«Софіївка» в Умані
приватно-феодалний етап	острови Тендра та Джарилгач
науково-пізнавальний етап	ліс на Ворсклі
	Голосіївський ліс, Конча-Заспа
	Медобори
	«Асканія-Нова»

№3

Дельта Дунаю	Українсько-Польсько-Білоруський
Східні Карпати	Українсько-Румунський
Західне Полісся	Українсько-Польсько-Словацький

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою ННІ екології

«31» серпня 2021 року, протокол № 15

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Максименко Надія Василівна – професор, доктор географічних наук, завідувач кафедри екологічного моніторингу та заповідної справи, ННІ екології.

Програму схвалено на засіданні кафедри екологічного моніторингу та заповідної справи

Протокол від «30» серпня 2021 року № 19

Завідувач кафедри екологічного моніторингу та заповідної справи

_____ Надія МАКСИМЕНКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

Програму погоджено з гарантом освітньої програми першого рівня «Екологія» (бакалавр)

Гарант освітньої програми першого рівня «Екологія» (бакалавр)

_____ Анатолій ЛІСНЯК
(підпис) (ім'я, прізвище)

Програму погоджено науково-методичною комісією ННІ екології

Протокол від «30» серпня 2021 року № 11

Голова науково-методичної комісії ННІ екології

_____ Надія МАКСИМЕНКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

Навчальне видання

Максименко Надія Василівна

ЗАПОВІДНА СПРАВА

Навчально-методичний комплекс з дисципліни

Коректор *О. В. Анцибора*
Комп'ютерне верстання *О. С. Чистякова*
Макет обкладинки *І. М. Дончик*

Формат 60×84 1/16. Ум. друк. арк. 2,33. Наклад 100 пр. Зам. № 62/22.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна